

INGARDEN ODCZYTUJE KANTA

Roman Ingarden, *Lwowskie wykłady o Krytycyzmie Kanta z roku akademickiego 1935/36*, wykłady z manuskryptu przeczytali, przepisali i opracowali, wstępem oraz komentarzami opatrzyli Radosław Kuliniak i Mariusz Pandura, Wydawnictwo Marek Derewiecki, Kęty 2021, ss. 344.

Szczególna relacja Romana Ingardena do filozofii Immanuela Kanta stanowi istotny i ciekawy wątek w historii współczesnej polskiej filozofii. Jej najważniejszym, materialnym świadectwem było tłumaczenie *Krytyki czystego rozumu* dokonane przez polskiego filozofa w latach pięćdziesiątych ubiegłego wieku. W ostatnim czasie dyskusja na ten temat odżyła w związku z wydaniem nowego tłumaczenia głównego dzieła Kanta, którego autorem jest Mirosław Żelazny. Obecnie polskie środowisko filozoficzne otrzymuje niezwykle interesującą książkę, która ukazuje tę relację w sposób jeszcze bardziej szczegółowy. Oto mamy przed sobą 21 wykładów wygłoszonych

przez Romana Ingardena w okresie od 7 października 1935 do 16 marca 1936 roku na Uniwersytecie Lwowskim, a poświęconych prezentacji i interpretacji filozofii krytycznej Kanta. Całość została opracowana na podstawie notatek spisanych częściowo przez syna Romana Ingardena – Jerzego, a częściowo przez Irenę Krzemicką-Krońską. Au-

torami opracowania są Radosław Kuliniak oraz Mariusz Pandura, którzy wykłady Romana Ingardena poprzedzili bardzo solidnym wstępem. Książka ta stanowi znakomity akcent przypominający wielki wkład wniesiony do polskiej nauki przez tego filozofa niemal dokładnie w 50. rocznicę jego śmierci (w roku 1970).

We wstępie znajdujemy najpierw bardzo szczegółowy życiorys Romana Ingardena. Z jednej strony, widzimy losy człowieka, któremu przyszło żyć w bardzo burzliwych czasach: był to okres dwóch wojen światowych, odradzania się niepodległego Państwa Polskiego, wreszcie komunizm z jego represjami.

Z drugiej strony, życie Romana Ingardena to przede wszystkim nauka i filozofia, która umożliwia pewien rodzaj dystansu do rzeczywistości. Autorzy rekonstruują zatem biografię naukową filozofa, poczynając od gimnazjum i pierwszych lat studiów we Lwowie, potem pobyt w Getyndze i Fryburgu Badeniskim stanowiący kluczowy okres studiów u boku Edmunda Husserla. Po obronie doktoratu i powrocie do Polski w 1918 roku nastąpił okres – jak określają Autorzy – swistej „tułaczki” Ingardena po kilku tworzących się na nowo ośrodkach akademickich (Lublin, Warszawa, Toruń), ostatecznie zakończony przeniesieniem do Lwowa, gdzie w 1934 roku uzyskał katedrę na tamtejszym uniwersytecie. Tymczasem, w okresie od 1927 do 1928 roku, Ingardenowi udało się uzyskać stypendium umożliwiające pobyt w Niemczech i Francji, dzięki czemu odnowił swoje rozluźnione przez lata kontakty zagraniczne. Po wojnie Ingarden osiadł w Krakowie, ale na kilka lat został przez władze PRL-u odsunięty od zajęć na Uniwersytecie Jagiellońskim, w tym okresie zaangażował się w tworzenie znanej serii Biblioteka Klasyków Filozofii i dokonuje tłumaczenia *Krytyki czystego rozumu*. Pod koniec życia wraca do zajęć, a jego seminarium filozoficzne staje się swoistą instytucją w ówczesnym życiu intelektualnym Krakowa. W biografii filozofa podkreślane są konsekwentnie wątki związane z jego zainteresowaniem twórczością Kanta – Autorzy opracowania wskazują na nie już w początkowym okresie studiów Ingardena, a następnie w czasie jego pobytu w Niemczech. Kluczowymi efektami tych zainteresowań są właśnie publikowane wykłady oraz późniejsze tłumaczenia dla Biblioteki Klasyków Filozofii. Oprócz spójnego opracowania życiorysu Romana Ingardena

we wstępie znajdujemy jeszcze trzy inne interesujące kwestie historyczne. Po pierwsze jest to zarysowanie atmosfery filozoficznej Lwowa z początku XX wieku i okresu międzywojennego. Ciekawe jest to, jak Ingarden odnajdował się w przestrzeni zdominowanej przez Kazimierza Twardowskiego i jego wychowanków – Ingarden wiele skorzystał z kontaktów z tym wybitnym środowiskiem, jednak w filozofii szedł własną drogą. Równie ciekawa jest prezentacja niemieckiego środowiska filozoficznego pierwszej połowy XX wieku. Kilkuletnia współpraca z Husserlem i jego uczniami (pojawia się tutaj na przykład wątek osobistego kontaktu Ingardena z Martinem Heideggerem) miała decydujący wpływ na kształtowanie się poglądów Ingardena. I wreszcie okres PRL-u, w którym filozof został przez władze na kilka lat odsunięty od pracy na uniwersytecie. To wydarzenie mówi samo za siebie, jednak Autorzy koncentrują się przede wszystkim na sprawie tworzenia serii wydawniczej Biblioteki Klasyków Filozofii. Niezależnie od intencji ówczesnych decydentów, wśród których kluczową rolę odgrywał Adam Schaff, przedsięwzięcie to miało ogromne i pozytywne znaczenie dla stanu polskiej filozofii. Do wysokiej jakości efektów tego przedsięwzięcia w dużej mierze przyczynił się Roman Ingarden. W opracowaniu znajdujemy ciekawe i niezbyt szeroko znane elementy składające się na powstanie tłumaczeń wybitnych przedstawicieli europejskiej klasyki filozofii – poczynając od różnorodnych „ambicji” i relacji międzyludzkich, które miały miejsce w pracach zespołów, po kłopoty związane z deficytem papieru.

W sumie obszerny wstęp czyta się z zainteresowaniem, napotykać na wiele ciekawych szczegółów związanych z życiem samego

Romana Ingardena jak i informacji na temat czasów i środowisk, w jakich dane mu było żyć.

Wykłady lwowskie o krytycyzmie Kanta obejmują jedynie część twórczości filozofa z Królewca: prezentacja kończy się na skrupulatnej analizie transcendentalnej dedukcji czystych pojęć intelektu (*Verstand*, Ingarden używa tu terminu rozsądek), a więc na pierwszej księdze logiki transcendentalnej *Krytyki czystego rozumu*. Dalsze części, a więc analityka zasad (z bardzo ważnym rozdziałem dotyczącym schematyzmu czystych pojęć intelektu), dialektyka transcendentalna czy kolejne dwie części pism krytycznych nie zostały już w tych wykładach uwzględnione.

W trzech pierwszych prelekcjach Ingarden omawia dzieła Kanta wydane do roku 1770, a więc w tak zwanym okresie przedkrytycznym. W jego ocenie, w okresie tym, w odniesieniu do zasadniczych zagadnień filozoficznych (metafizycznych), uderza „widoczna chwiejność stanowiska i raczej oscylowanie pomiędzy przeciwnymi sobie tendencjami – jakby jakiś ferment wewnętrzny nie dawał Kantowi spokoju i jakby wielokrotne przeczucie się z jednego przeciwieństwa w drugie” (s. 171). W tej perspektywie dużego znaczenia nabiera dysertacja *De mundi sensibilis* z 1770 roku, w której zaczyna się krystalizować stanowisko Kanta przedstawione później w *Krytyce czystego rozumu*. Ingarden komentuje treść dysertacji w kolejnych trzech wykładach, koncentrując się głównie na zagadnieniu pobudzenia zmysłowości przez czynniki przedmiotowe oraz relacji pomiędzy poznaniem zmysłowym a rozumowym (światem zmysłowym a inteligibilnym). W ocenie Ingardena istnieje duża trudność w określeniu dokładnego momentu przełomu w myśleniu Kanta,

a w roku 1770 pozostaje on jednak wciąż dogmatykiem (s. 185), bo problem fundamentu, na którym opiera się prawomocność poznania, nie został przez niego jeszcze postawiony i jest przedmiotem wiary jak w tradycyjnej metafizyce.

W „Wykładzie siódmym” rozpoczyna się już analiza *Krytyki czystego rozumu*. Na początku przedstawiono różne, możliwe kierunki interpretacji tego dzieła oraz stanowiska wskazujące na to, co stanowi istotę zwrotu w stronę filozofii krytycznej. Następnie zostaje omówiona struktura całego dzieła, zagadnienia ze wstępu (tu najważniejszą kwestią pozostają sprawy związane z rozróżnieniem sądów analitycznych, syntetycznych, *a priori* i *a posteriori*) oraz estetyka transcendentalna z kluczowymi analizami czasu i przestrzeni. Ta część wykładu może być potraktowana jako swoisty przewodnik po pierwszej części *Krytyki czystego rozumu*, w którym Ingarden nie wychodzi jednak poza tradycyjne „podręcznikowe” ujęcie koncepcji królewieckiego filozofa. Najbardziej interesujące jest tutaj wskazanie na główny problem kantowskiej koncepcji czasu – jeżeli czas jako „forma naoczności” miałby „zmieniać obraz świata z rzeczy samej w sobie w zjawisko, sam musiałby być rzeczą samą w sobie przynajmniej w podmiocie poznającym” (s. 223). To jednak jest dla Kanta nie do przyjęcia, dlatego – według Ingardena – „stanowisko Kanta w tym podstawowym punkcie estetyki transcendentalnej nie da się utrzymać” (s. 224).

W mojej ocenie najciekawszą część wykładów stanowi komentarz do transcendentalnej analityki pojęć, który rozpoczyna się w wykładzie jedenastym. Znajdujemy tutaj analizę kilku zagadnień, które mają kluczowe znaczenie dla kantowskiej koncepcji

poznania. Obiektywność i konieczność poznania wymaga, według Kanta, założenia, że to „przedmioty dostosowują się do naszych pojęć” – prowadzi to do idei „kopernikańskiego przewrotu”, od jej analizy Ingarden rozpoczyna tę część swoich wykładów. Następnie, przechodząc do pytania o istotę pojęć intelektu (rozsądku), koncentruje się na zagadnieniu syntezy. Kwestia syntezy pojawia się u Kanta wielokrotnie i na różnych poziomach – można mówić o syntezie związanej z działaniem form zmysłowej naoczności (czasu i przestrzeni), ma ona miejsce przy wydawaniu sądów, wreszcie związana jest także z funkcjonowaniem wyobraźni. Funkcja syntezy jest zatem wieloznaczna i – jak przyznaje sam Kant – dość tajemnicza, bez niej nie byłoby jednak możliwe poznanie. Ingarden w wykładach trzynastym i czternastym stara się naświetlić różne znaczenia syntezy i – dla badaczy Kanta – jego porządkujące analizy mogą być bardzo przydatne. Kulminacja tych analiz ma miejsce w wykładzie piętnastym, gdzie zostaje zinterpretowana „synteza ujmowania (aprehensji)”. W rozumieniu Ingardena ma ona najbardziej źródłowy charakter i leży u podłoża nawet form czasu i przestrzeni (s. 259).

Kolejnym ważnym tematem jest dedukcja kategorii. Przysparzała ona wielkiego problemu samemu Kantowi, który – jak wiadomo – w wydaniu B *Krytyki czystego rozumu* zmienił swoje wcześniejsze opracowanie. Ingarden z właściwą dla siebie starannością porządkuje występujące tu kwestie, wyjaśnia różnicę pomiędzy dedukcją empiryczną i transcendentálną (s. 252), interpretuje różnice występujące w rozumowaniu Kanta w obu wydaniach *Krytyki*. Według niego, w wydaniu B Kant w znaczący sposób przesuwa swoją teorię w kierunku

teoriopoznawczego realizmu. Ważną sprawą jest także to, że teoria z wydania B zdaje się dotyczyć poznania, które jest udziałem ludzkiego intelektu przeciwstawionego intelektowi boskiemu (s. 286–287) – poznanie podmiotu ludzkiego ma zawsze charakter dyskursywny, w przypadku boskiego intelektu, być może, możliwa jest intuicja intelektualna. W tym kontekście pojawia się także ciekawe zagadnienie możliwości poznania samego siebie.

Bardzo interesujący motyw pojawia się w „Wykładzie siedemnastym”, w którym Ingarden skupia się na pojęciu zjawiska i rzeczy samej w sobie. W jaki sposób serie wyglądków konstytuują określony stan rzeczy? U Kanta rozumienie zjawiska jest niejednoznaczne: „raz jest większy nacisk na to, co dziś nazywam wyglądem rzeczy, raz na to, co dziś nazywamy rzeczą” (s. 267). Ostatecznie warunkiem jedności okazuje się transcendentálna apercepcja. W tym fragmencie można zauważyć, jak Ingarden wplata w interpretację Kanta bliższy mu aparat analizy zaczerpnięty z fenomenologii.

Podsumowując należy stwierdzić, że *Lwowskie wykłady* Romana Ingardena stanowią znakomity przewodnik po pierwszej części *Krytyki czystego rozumu* i mogą być bardzo pomocnym narzędziem dla każdego badacza myśli Kanta. Przy okazji poznajemy też znakomity warsztat filozoficzny Ingardena – rzetelną, tradycyjną „szkołę filozoficznego rzemiosła”, która dla współczesnych adeptów filozofii może być prawdziwym wzorem do naśladowania. Całość publikacji daje bardzo interesujący wgląd w ważny „kawałek” polskiej i europejskiej historii filozofii. W tym sensie książka jest warta polecenia zarówno dla doświadczonych badaczy, jak i dla tych, którzy rozpoczynają dopiero swoją przygodę z filozofią.

ALEKSANDER BOBKO:

ur. 1960, absolwent krakowskich uczelni AGH, UJ i Papieskiej Akademii Teologicznej (obecnie UPJP II). Odbýwał staże naukowe w Niemczech, Austrii, Wielkiej Brytanii, USA; był zapraszany na wykłady do wielu krajów europejskich, a także do USA, Brazylii, Chin, Korei Południowej. Specjalizuje się w klasycznej filozofii niemieckiej (jest tłumaczem prac Immanuela Kanta), współczesnej

problematyce moralnej oraz filozofii Józefa Tischnera, którego był asystentem w latach 1985–1997.

W latach 2012–2015 był rektorem Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2015–2019 senatorem RP, 2015–2018 wiceministrem w MNiSW.

Obecnie jest profesorem filozofii na Uniwersytecie Rzeszowskim, przez wiele lat był związany z Uniwersytetem Papieskim JP II w Krakowie.